

Андрущенко С.В.*

ВПЛИВ ІРАНСЬКОГО Й АФГАНСЬКОГО ПИТАНЬ НА ГЕОПОЛІТИКУ БЛИЗЬКОГО Й СЕРЕДНЬОГО СХОДУ

Annotation. The article is devoted to the present day geopolitical environment in the region of Middle East and Central Asia. The vast region called «the arc of instability» is in the center of the strategic approaches of the most prominent actors of the modern international relations — USA, Russia, China and the EU as well. The Iran and Afghanistan problems define geopolitical situations in the Central Asia and Southern Caucasus.

В сучасних міжнародних відносинах боротьба за доступ до енергетичних ресурсів та шляхи їхнього транспортування виступає вагомим фактором активізації військової політики держав та груп держав. Забезпечення енергетичної безпеки перетворилося на одне з найважливіших завдань розвинених держав. Прагнення контролювати багаті на енергетичні ресурси регіони стимулює до використання військової сили в тому чи іншому вигляді, починаючи від воєнної інтервенції, завершуючи створенням військових союзів та коаліцій. Такі держави як США, Росія, Китай, група країн ЄС, Індія активізують свою військову політику заради створення більш сприятливих умов володіння й використання енергетичними ресурсами планети. Військово-політичне супроводження виступає важливою передумовою для гарантування безпеки доступу до енергоресурсів й шляхів їх транспортування. В даному контексті зростає боротьба за сфери впливу в регіонах Близького Сходу, Центральної Азії, Латинської Америки, Африки та Арктичний регіон.

Метою даної статті є дослідження впливу інтересів США, Росії, Китаю та ЄС в сфері енергетичної безпеки на військово-політичну та геополітичну ситуація в регіонах Близького й Середнього Сходу із проектуванням на регіони Південного Кавказу та Центральної Азії. Досягнення окресленої мети потребує визначення проміжних завдань для аналізу: визначення рівнів впливу інтересів енергетичної безпеки на геополітичну ситуацію в світі й в окремих регіонах; провести порівняльний аналіз геополітичних стратегій США, Росії, Китаю й ЄС щодо регіонів Близького, Середнього Сходу, Південного Кавказу та Центральної Азії; надати можливі сценарії розвитку ситуації навколо іранської та афганської проблематики в міжнародних відносинах на глобальному та регіональному рівнях.

Предмет дослідження, окреслений в статті, є доволі широким. Для здійснення аналізу автором використано широкий спектр наукових та експертних оцінок з проблематики енергетичної безпеки та геополітики в регіонах Близького і Середнього Сходу, Південного Кавказу й Центральної Азії. Серед таких автор хотів би відзначити Д. Треніна, Ю. Морозова, Е. Лозанського, Р. Легвольда, Е. Румера, Хуашен Чжао, Ю. Сігова, Н. Гегелашвили, С. Конопатова, П. Бьюкенена, К. Холлинен, Ніту Лал тощо.

Окреслені географічні рамки дослідження, що охоплюють такий великий простір Близького та Середнього Сходу, Південного Кавказу й Центральної Азії, можуть викликати скептицизм окремих науковців. Водночас, спільність підходів до визначених регіо-

* кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин та зовнішньої політики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

нів у стратегіях провідних акторів сучасних міжнародних відносин дозволяє авторів зробити висновок про взаємозв'язок даних регіональних просторів. В рамках визначених регіонів чітко прослідковується тенденція, коли геоекономіка визначає геополітичну розстановку сил, а використання військової сили в такій ситуації стає дуже ймовірним, оскільки сприяє отриманню домінування над ключовими для економічного розвитку регіонами. В таких умовах цінність складає не сама територія, а ресурси, інфраструктура, комунікації — те, від чого залежить добробут багатьох країн. І нарешті, автор погоджується із пакистанським дослідником Імран Ханом, який переконаний, що «прагнення держави віднайти важелі впливу за межами своєї території, використовуючи елементи географії, геології, геоекономіки, політики та геостратегії, і використання цих інструментів в стратегії будівництва або протидії будівництву трубопроводів» [1] складає сутність сучасної геополітики.

Вже зараз поступово розробляються стратегії енергетичного домінування, коли будь-яка країна отримує під свій контроль визначені нафто- й газовидобувні центри. Потім в залежності від своїх політичних уподобань розподіляє ці ресурси, у такий спосіб ставлячи інші країни у енергетичну залежність.

Геополітичні стратегії США, Росії, Китаю й ЄС все більше ув'язують Близький і Середній Схід із Південним Кавказом та Центральною Азією. Так, з 2005 р. США проголошили концепцію «Великої Центральної Азії», що має об'єднатися із «Великим Близьким Сходом» в єдине військово-стратегічне й геополітичне ціле з передачею функцій контролю над цим простором Заходу (через механізми НАТО). Іншою метою проекту є відособлення цього широкого регіонального простору й вивід його з-під впливу інших держав — Китаю та Росії. Кінцевим результатом має стати створення «поясу відчуження» вздовж південних кордонів Росії від Туреччини до Монголії. Такий розподіл відділяє Китай і Росію, посилюючи загрози цим державам й ізолюючи від них Індію. В економічному відношенні це ставить під контроль НАТО прикаспійський та центрально-азійський нафтогазові райони, а в політичній площині додає важелів впливу на ситуацію в Центральній та Південно-Східній Азії.

Близький Схід виступає одним з критично важливих регіонів світу. Боротьба за контроль над ресурсним потенціалом даного регіону між США, Росією, Китаєм та в ЄС виступає основним фактором військово-політичної дестабілізації. Як відмічає Тодд Е.: «Америка не бажає врегулювати ізраїльсько-палестинське питання, хоча має для цього всі необхідні можливості»[2]. В цьому контексті Близькосхідний конфлікт: відіграє роль генератора й постачальника джерел тероризму й напруги; дестабілізує ситуацію в світі, особливо в життєво важливих регіонах для США. Відповідно, для США Близькосхідний регіон виступає геостратегічним плацдармом у забезпеченні інтересів енергетичної безпеки в межах всієї Євразії. За словами З.Бжезинського, «...небажання визнати історичний зв'язок між зростанням тероризму та присутністю Америки на Близькому Сході надзвичайно ускладнює вироблення формули ефективної стратегічної відповіді на терористичний виклик»[3]. Далі: «...у Америки є значні економічні та стратегічні інтереси на Близькому Сході, що обумовлені наявністю тут колосальних енергетичних ресурсів... Тому її ключова роль в забезпеченні «безпеки» цього регіону надає їй непрямі, але в політичному сенсі вирішальні важелі впливу на економіку європейських та азійських країн, яка... залежить від експорту енергоносіїв з цього регіону»[3].

Отже, військові операції в Іраку, Афганістані й напруження відносин з Іраном виглядають етапними складовими мети на реалізації основного завдання США — стримування Китаю й вирішення проблем, пов'язаних із Росією. Свого часу боротьба із тероризмом стала свого роду стержнем зовнішньої політики для низки розвинених держав й гаслом для відстоювання перш за все економічних інтересів.[4]

Так, численними експертами висловлюються думки про те, що військова операція США проти Іраку сприяла підвищенню енергетичної уразливості Китаю, який сильно залежить від постачання вуглеводнів з Близького Сходу. З цим пов'язаний факт затягування з боку США виводу іракської нафти на світовий ринок. З одного боку, це дозволить стабілізувати ціни на сильно здешевлену нафту, а з іншого — остаточно позбавити Китай доступу до енергоресурсів Іраку.

Іншим прикладом, є так звана «трубопровідна війна», що пов'язана із ситуацією навколо Афганістану. Вашингтон використав антиталібську компанію для посилення своєї присутності в Центральній Азії, що багата на вуглеводні. Більше того, встановлення контролю США над Афганістаном дає можливість реалізувати ідею будівництва трансфганського газопроводу з Туркменістану до Індійського океану через Афганістан й Пакистан (газ з туркменського родовища Довлетабад із запасами від 1,7 до 4,5 трлн.куб газу мав постачатися до Південної Азії; загальна довжина трубопроводу — близько 1680 км, територією Туркменістану — 170 км, Афганістану — 830 км, Пакистану — 400 км; вартість проекту — близько 4 млрд.дол.[5] У 1995 р. США не мали протиріч з правлячим режимом Талібану в Афганістані, тому у жовтні 1995 р. між Туркменістаном, американською компанією Unocal й саудівською Delta Oil Co. був підписаний контракт на будівництво Трансфганського газопроводу. Тоді ж було підписано угоду про будівництва нафтопроводу проектною потужністю до 259 млн. т нафти на рік, який мав проходити паралельно газопроводу. Однак, пізніше питання про транспортування нафти, в першу чергу, казахської, було відкладено на невизначений термін. У 1998 р. таліби надали притулок лідеру ісламістської терористичної організації Усамі бен Ладену. Внаслідок чого, засновницька компанія Unocal була вимушена вийти з консорціуму. Навесні 2002 р. на зустрічі лідерів Туркменістану, Пакистану й Афганістану було підписано угоду про будівництво Трансфганського трубопроводу. У якості спонсора виступив Азійський банк розвитку, а у 2006 р. у якості спостерігача до проекту приєдналася Індія. Однак практична реалізація проекту так і не почалася дотепер через надзвичайно складу ситуацію в сфері безпеки в Афганістані, посилення активності ісламістів в пакистанському Белуджистані, а також через небажання одного з інвесторів в особі Індії потрапляти у залежність від Пакистану.

Енергетичних цілей в Ірані у США також доволі багато. Перш за все, США зацікавлені в довготривалій перспективі отримувати серйозні обсяги нафти й газу з Ірану. По-друге, як і у випадку з Іраком, США намагаються позбавити Китай постачання нафти з потужного нафтовидобувного району. До цього можна додати небажання допустити Індію до здійснення планів щодо будівництва газопроводу для отримання газу з Ірану, а також прагнення зруйнувати плани Росії по створенню газового ОПЕК. Крім того, Іран, який наділений значним військовим та економічним потенціалом, здатен в будь-який момент дестабілізувати ситуацію в важливому енергетичному регіоні, що є неприпустимим для США.

У цьому зв'язку загострення відносин США з Іраном виглядають виправданими. Періодичні вимоги не припустити появу ядерної зброї вкладаються в загальну військово-політичну лінію щодо зміни режиму в цій країні й встановлення контролю над її енергетичними ресурсами.

Суперечливою виглядає стратегія США щодо Центральної Азії й Південного Кавказу: з одного боку, очевидні серйозні успіхи (особливо в контексті нарощування військово-політичної присутності в регіонах), з іншого — США витісняються з регіону Росією та Китаєм, для яких ЦА являє собою один з важливих регіонів докладання геополітичних зусиль. З появою Південного Кавказу, замість колишнього радянського Закавказзя, США й Європа отримали зручний плацдарм на кордонах Росії та Ірану, а також доступ до енергетичних ресурсів Каспію. Політика США щодо Південного Кавказу обу-

мовлена інтересами досягнення переваги в басейні Чорного моря і встановлення стратегічного контролю над значною частиною півдня Росії. Військове співробітництво США і НАТО з Азербайджаном й Грузією спрямоване на захист економічних інтересів США й підготовку до операції проти Ірану.

Так, для Росії регіони Південного Кавказу й ЦА є зонами привілейованих інтересів, через які для Росії відкриваються можливості по розбудові «південної стратегії» й проєктування регіональної ваги на глобальний рівень. З 2005 р. Росія активно посилила економічні та військові позиції в ЦА. За результатами війн серпня 2008 р. Росія зберегла військову присутність на Південному Кавказі у формі чотирьох військових баз й отримала комунікаційний коридор з військовою базою в Гюмрі на території Вірменії. Щодо останньої також розгортається геополітична гра в контексті пошуку США нових союзників в регіоні з огляду на погіршення американо-турецьких відносин й прагненнями Росії зберегти Вірменію у якості стратегічного плацдарму в регіоні Південного Кавказу. Нагірно-Карабаський конфлікт, а точніше його неврегульований стан створює можливості як для США, так і для Росії зберігати осередок впливу й можливість для нарощування військової присутності (для Росії — в інтересах витіснення США з регіону, для США — як територія для можливої військової акції проти Ірану). У такій розстановці збереження напруженого стану відносин Грузії і Росії відкриває для США можливості щодо створення військової інфраструктури на території Грузії в цілях можливих військових операцій в регіоні Близького і Середнього Сходу.

Для Китаю Центральна Азія виступає важливим регіоном в контексті отримання доступу до ресурсного потенціалу ЦА через участь у розробці природних ресурсів регіону, просування в ЦА своїх товарів й активну участь у розвитку трансконтинентальних транспортних коридорів. Підходи Росії й Китаю щодо ЦА можна оцінити подвійно: з одного боку, в регіоні ЦА Росія і Китай виступають спільно в сфері використання регіону для поширення ідеї багатополюсного світу, підтримки стабільності режимів, з якими активно співпрацюють в рамках ОДКБ (з Росією) та ШОС (з Росією та Китаєм). З іншого боку, тут Росія і Китай виступають і у якості конкурентів, особливо в сфері економіки; в гуманітарній сфері завдяки активному фінансуванню існуючих програм співробітництва, КНР є більш привабливою для країн ЦА (асиміляційний проєкт КНР), а у військово-технічній сфері співпраця з Росією для країн ЦА залишається більш привабливою, ніж із Китаєм.

Таким чином, очевидно, що в такому контексті ситуація навколо іранської й афганської проблематики визначатиме геополітичну розстановку сил як на регіональному рівні у взаєминах країн регіонів Близького, Середнього Сходу й Південного Кавказу й Центральної Азії, так і на глобальному — у взаєминах між США, Росією, Китаєм і країн ЄС.

Саме іранський газ є предметом геополітичної гри. Європейці розуміють, що без іранських ресурсів азербайджанський газ відіграє обмежену роль, туркменський газ залишається сумнівним варіантом через боротьбу за його транспортування Росії й Китаю. До того ж, зростає недовіра до Туреччини як до партнера в енергетичних проєктах: для Туреччини газопровід Набукко (постачання туркменського та іранського газу до Європи) є спробою закріпитися у якості міжконтинентального вузла транспортування ресурсів. США не зацікавлені у транспортуванні іранського газу до Європи. Завданням США є недопущення транспортування іранського газу ані до Європи, ані до Росії, ані до Китаю. В цьому контексті Зб.Бжезінський пропонує вирішити іранську проблему США мирним шляхом і газова тема може сприяти врегулюванню американсько-іранських відносин. Він переконаний, що транспортування іранського газу в Європу не зашкодить енергетичній безпеці європейських країн, Іран не шантажуватиме Європу, якщо цей проєкт контролюватимуть Сполучені Штати [6].

В іранській проблематиці виділяється декілька складових: ядерна програма й лідерські позиції ІРІ в регіоні Близького і Середнього Сходу в комплексі із протистоянням Ізраїлю у формі підтримки анти ізраїльських рухів.

Після оприлюдненої 18 лютого 2010р. доповіді МАГАТЕ із висновком про те, що МАГАТЕ не може підтвердити, що весь іранський ядерний матеріал використовується у мирних цілях, а відтак, ІРІ можливо розробляє ядерну зброю, потенційними варіантами вирішення іранської ядерної проблеми можуть виступати:

- 1) продовження мирних переговорів із паралельним введенням нового пакету санкцій з боку РБ ООН;
- 2) нанесення точкових ракетно-бомбових ударів по чітко визначеним цілям або часткова окупація території Ірану, де розташовані основні нафтогазові родовища (наприклад, провінція Хузистан);
- 3) запровадження широкомасштабної військової операції проти Ірану.

З огляду на участь американських військ у компаніях в Іраку та Афганістані, початок нової повномасштабної операції, яка передбачатиме окупацію всієї країни, на сучасному етапі вбачається малоімовірним. Навіть запровадження точкових ударів по об'єктах ядерної інфраструктури Ірану матиме наслідком з боку Ірану вдаватися до тактики танкерної війни, яка ефективно використовувалася Іраном під час ірано-іракської війни, й заблокування Ормузької протоки (20% споживання нафти) шляхом її мінування, а також здійснення нападів на нафтові родовища в Перській затоці. Подібні кроки призведуть до різкого зростання цін на нафту та завдадуть потужного удару світовій економіці, з іншого боку, захоплення родовищ Ірану дозволяє США на випадок військової операції отримати значний контроль над світовим ринком нафти та диктувати умови ціноутворення, у такий спосіб підтримати знецінений долар.

Крім іншого, у випадку запровадження нових санкцій РБ ООН проти Ірану можна очікувати нову хвилю антиізраїльських виступів з боку радикальних ісламістських угруповань Хамас та Хізболла, які будуть спрямовані на дестабілізацію ситуації на Близькому Сході (Сектор Газа, Ліван, ізраїльсько-сирійський кордон) та відволікання уваги світового співтовариства від Ірану і його ядерної програми.

Проти запровадження суворих санкцій виступають Росія та Китай. Зокрема, Москва не підтримує їх через значні економічні (Росія займає першу сходинку серед зовнішньоторговельних партнерів Ірану), а також спрямованість санкцій, а першу чергу, на блокаду фінансово-банківської системи та ембарго вуглеводнів. На думку керівництва Росії, проєкт нових санкцій має на меті не припинення реалізації Іраном своєї ядерної програми, а спрямований на підрив економіки країни, дестабілізацію соціально-економічної ситуації, що сприятиме зміні режиму на більш проамериканський.

Росія наразі схиляється до поміркованої позиції стосовно режиму санкцій та не підтримує будь-які плани навколо військового сценарію вирішення іранської проблеми. Росія підтвердила свої зобов'язання щодо виконання Бушерського контракту (в якому свого часу замінила Україну). Росія не зацікавлена у поваленні режиму в Ірані, а також у нанесенні ударів по ядерних об'єктах, оскільки це загрожує дестабілізувати південні кордони Росії через території країн Кавказу та ЦА. Крім того, в інтересах Росії — збереження Ірану в якості регіональної держави, оскільки лише за цієї умови він може відігравати стримуючу роль на шляху посилення позицій сунітських монархій Перської затоки, при чому не тільки на Близькому Сході, але й в мусульманських регіонах СНД.

З іншого боку, для Росії в іранській проблемі важливим є не економічні зиски (Іран складає близько 1% зовнішньоторговельного балансу РФ), а переважно політичні аспекти. Посилення Ірану у якості регіональної держави складатиме конкуренцію Росії в регіонах Південного Кавказу і Центральної Азії, а отримання Іраном ядерної зброї дозволить йому

перейти до розряду світових держав, що неминуче призведе до зростання амбіцій Ірану в південній периферії Росії. Таким чином, Росія ризикує опинитися оточеною з півдня та сходу азійськими ядерними та тоталітарними державами, які прагнуть посилювати свій вплив в зоні історичних інтересів Росії. Все частіше Іран виступає конкурентом Росії: в ході таджиксько-узбецького протистояння 2009р. через будівництво Рогунської ГЕС, Росія підтримала Узбекистан, а Іран демонстративно зайняв бік Таджикистану; Іран фактично замінив Росію в енергозабезпеченні Грузії, січневий візит 2010 р. міністра закордонних справ Грузії до Тегерану зміцнив ірано-грузинське стратегічне партнерство; конкурування Ірану та Росії щодо маршрутів постачання природного газу до Європи (проект Набукко в обхід території Росії).

В даному контексті Росія зтягує виконання укладеного у 2005 р. контракту на постачання до Ірану ЗРК С-300, що може значно підвищити обороноздатність Ірану, насамперед у контексті протидії можливого ракетно-бомбовому удару. За оцінками експертів, дане питання може бути предметом компромісів у переговорах із США щодо розміщення в Польщі, Чехії та Туреччині (яка відмовилась) елементів національної системи ПРО США або ув'язування положень договору СНВ, що наразі обговорюється між США та РФ, із планами розгортання системи ПРО в Східній Європі.

Загострення ситуації навколо ядерної програми Ірану призвело до початку гонки озброєнь на Близькому Сході, а також ініціювання розгляду урядами низки країн регіону питання про початок власних ядерних досліджень. Зокрема, протягом 2009 р. США та Росія уклали низку контрактів на постачання сучасної військової техніки до країн Близького Сходу (Єгипет, Йорданія) та Перської затоки (ОАЕ, Саудівська Аравія). Крім того, з метою захисту від можливої атаки з боку Ірану, США розмістили на військових базах в Бахрейн, Катарі, Кувейті та ОАЕ по 2 батареї ЗРК «Патріот» загальною сумою у 25 млрд. дол. Вашингтон також надає допомогу уряду Саудівської Аравії у підготовці сил швидкого реагування кількістю до 30 тис. осіб для захисту нафтових веж та транзитної інфраструктури в акваторії Перської затоки.

Серед експертів переважає думка про те, що введення нових санкцій як і нанесення ударів по іранським ядерним об'єктам не змусить Іран відмовитись від ядерної програми, а лише продовжить у часі термін її реалізації [7, 8]. Аргументами на користь збереження існуючого статус-кво в регіоні можна зазначити наступні фактори: по-перше, у політичному плані США не визначилися яким чином діяти на випадок, якщо санкції не вплинуть на плани Ірану набути статус ядерної держави; у військовому плані США не завершили розробку перших 15-тонних бункерних бомб — GBU-57A/B Massive Ordnance Penetrator [9] та переобладнання бомбардувальників Stealth B2A для доставки глибинних бомб; ізраїльська сторона не завершила розробку системи ПРО «Залізний щит», без прийняття на озброєння якої він не вдасться до нового конфлікту.

Найбільше занепокоєння ядерна програма Ірану викликає у Ізраїлю, уряд якого одним з важливих завдань зовнішньої політики вважає формування міжнародної коаліції для протидії іранській загрозі. Ізраїль закликає до введення жорстких санкцій щодо Ірану, зокрема, нафтового ембарго (80% прибутків ІРІ від експорту нафти). В даному контексті відзначається ескалація напруженості у геополітичному трикутнику Ізраїль-Сирія-Ліван. Поряд із войовничою риторикою, сторони вживають практичних заходів, спрямованих на підготовку до можливої конфронтації. Сирія оголосила «четвертий рівень» мобілізації частини військово-службовців-резервістів з бронетанкових та десантних частин, підрозділи яких дислокуватимуться у безпосередній близькості до Голанських висот; протягом останнього місяця двічі підвищувалась бойова готовність підрозділів «Хізбалли» у Південному Лівані. На ліванській стороні відзначається активізація інженерних робіт з укріплення лінії кордону з боку підрозділів «Хізбалли» та ліванської армії. Занепокоєння

ізраїльської сторони викликає також розгортання «Хізбаллою» ракетних комплексів М-600 сирійського виробництва, високоточної керованої зброї, що ставить під удар військові об'єкти та густозаселені райони усієї центральної частини Ізраїлю, а також постачання «Хізбаллі» Дамаском комплексів «земля-повітря» SA-2 та «земля-море» SS-N-26. У свою чергу, Армія оборони Ізраїлю провела чотириденні військові навчання з ведення бойових дій одночасно на трьох фронтах (сирійському, ліванському та палестинському (Сектор Газа) в умовах можливої іранської ракетної атаки. [10]

Непросто формується позиція ЄС щодо іранської проблеми в міжнародних відносинах. Так, Великобританія та Франція наполягають на запровадженні жорстких санкцій. Водночас, бізнесові кола Італії та Німеччини занепокоєні ускладненням умов здійснення зовнішньоекономічної діяльності даної країни через можливі санкції. Європейські експерти, попри певні політичні застереження, наголошують на сприятливих умовах для розвитку економічних взаємин із Іраном в машинобудівельній, електронній галузях в сфері новітніх інформаційних технологій тощо.

Таким чином, з огляду на вищевикладене в контексті певних складностей із запровадженням суворих санкцій (чітка відмова Китаю підтримувати їх, стримана позиція Росії, протиріччя між політичними та діловими колами окремих європейських країн) можна очікувати на запровадження більш м'яких санкційних обмежень проти Ірану на фоні продовження переговорного процесу.

В березні 2010 р. Іран погодився на обмін 1200 кг низькозбагаченого урану (до 3,5%) на 120 кг високозбагаченого (до 20%) палива, що має бути вивезений до Росії із наступною передачею Франції для створення з цього матеріалу паливних елементів для Тегеранського дослідницького реактору [11].

В цілому можна зробити висновок про те, що ядерне питання використовується Іраном для досягнення мети на домінування в регіоні Близького та Середнього Сходу.

В контексті афганської проблематики наразі визначається низка питань, що демонструють неможливість забезпечення стабільності в даній країні суто військовими/силовими методами: поширення партизанської війни не лише проти сил коаліції, але і проти місцевих представників влади; закриття військових баз НАТО на території країн ЦА (термін оренди яких складав до 30 років: дуже довготермінові перспективи для вирішення афганської стабілізації); контингенти сил ISAF діють переважно автономно й не здійснюють належного обміну інформацією, що призводить до посилення бойової активності на території країни; зростання виробництва та збуту наркотиків (виробництво опіуму з 2001 р. зросло у 44 рази, у сферу виробництва наркотиків залучено 13% населення, знайти конкурентоздатну альтернативу даній сфері важко) тощо. Складається ситуація, коли фінансова й економічна основа терористичної активності залишається недоторканою. До того ж нова фаза військової операції по стабілізації ситуації в Афганістані вимагає вторгнення сил коаліції до пакистанської провінції Північний Візірістан з метою знищення інфраструктури талібів на даній території. Пакистан сам побоюється цього екстремістського руху, але і перспектива вторгнення військ коаліції не є прийнятною. Пакистан обговорює можливість мінування зони афгано-пакистанського кордону: даний крок не дозволить вільно пересуватися талібам через «лінію Дюранде» і водночас не дозволить натівському контингенту увійти до Пакистану.

В таких умовах намічається тенденція до налагодження збалансованого діалогу між США/НАТО та Росії/ОДКБ/ШОС в інтересах протидії тероризму та екстремізму з території Афганістану. Основними напрямками зближення інтересів є спільне забезпечення охорони кордонів аж до створення поясів по контролю над фінансовими та наркотичними потоками з цієї країни при координуючій ролі ООН (пропозиція В.Путіна, 2007 р.), закриття кордонів новітніми технічними засобами. В цьому напрямку Росія і США підпи-

сали в липні 2009 р. угоду «Про транзит озброєнь, військової техніки, військового майна й персоналу через територію Російської Федерації у зв'язку з участю збройних сил США в посиленні щодо гарантування безпеки, стабілізації й відновлення ІРА». Відповідно до Угоди, щорічно через територію РФ проходить близько десяти американських військово-транспортних літаків, а відкриття так званого «північного маршруту» дозволяє скоротити Вашингтону більше 100 млн. дол. щороку на транспортні витрати. Активізується обговорення можливостей співпраці в рамках Ради Росія — НАТО.

Цікаво виглядає позиція Китаю, який наполягає на координації стабілізації в Афганістані через механізми «ШОС—Афганістан» (створена у 2005р.). Китай наголошує на доцільності вкладання інвестицій, з огляду на низьку ефективність економічної допомоги (лише 15-20% допомоги доходить до призначених отримувачів, решта йде на утримання неурядових організацій), а також через налагодження безпосередніх торговельних контактів у сферах зацікавленості країн ШОС та Афганістану. Дана позиція формулюється на противагу американському підходу, що ґрунтується на суто військових методах забезпечення стабілізації з можливостями надання економічної допомоги.

Наразі не відпрацьовані конкретні домовленості між НАТО та ШОС щодо стабілізації ситуації навколо Афганістану. В основі обережного підходу НАТО до такої координованої співпраці лежить, на думку автора, побоювання щодо можливості витіснення сил США й НАТО. Відкритим залишається питання про участь сил країн ШОС у військових місіях в даній країні, оскільки представники Китаю та Росії висловлюють позицію, яка полягає в участі збройних сил країн в мирних місіях ООН (це підкреслюється і в спільній декларації про співпрацю між секретаріатом ООН та ОДКБ від 18 березня 2010 р. [12]). У зв'язку з вищезазначеними факторами, НАТО робить акцент на розвиток відносин не з ШОС, а окремими державами-членами ШОС і ОДКБ. Наступним кроком розвитку співпраці із НАТО стала нова стратегія США, оголошена 27 березня 2009 р., в якій Б.Обама пропонує створити контактну групу по Афганістану в складі США, НАТО, Росії, Китаю, Індії й Ірану.

Очевидно, що афганська проблематика є одним з ключових факторів, що визначають геополітичну геометрію Китай — Індія — Пакистан — Росія — США. Як вже зазначалося США в даному регіоні з 2005 р. роблять ставку на оформлення союзницьких відносин із Індією, яка б могла скласти противагу Китаю у економічній, політичній, енергетичній, культурній сферах. Для Індії ж активна підтримка Сполученими Штатами Пакистану (особливо надання фінансової допомоги в розмірі 1,5 млрд. дол. у 2010 р., яку Пакистан переважно використовує для нарощування військової сили в боротьбі із Індією), спільність американо-пакистанського підходів до врегулювання афганської проблеми, стагнація із реалізацією американо-індійських угод в сфері ядерної енергетики 2008 р., стали факторами зближення із Росією (за результатами візиту В.Путіна до Індії у квітні 2010 р.) [13]. Росія й Індія занепокоєні посиленням позицій США в Центральній та Південно-Східній Азії, щодо яких у них є свої інтереси. Так, Росія не має намірів створення в особі Індії оплоту проти Китаю, з яким у Індії і так не прості відносини, а умови співпраці в ядерній енергетиці і обороні з Росією є більш вигідними. Водночас, ані Росія, ані Індія не зацікавлені у погіршенні взаємин із США: наразі для Росії важливим є вирішення питання стратегічних озброєнь та ПРО на прийнятних умовах із США, Індія ж зацікавлена у співробітництві із США в сфері високих технологій тощо.

Висновки. На сучасному етапі військово-політичне супроводження виступає важливою передумовою для гарантування безпеки доступу до енергоресурсів й шляхів їх транспортування. В даному контексті зростає боротьба за сфери впливу в регіонах Близького Сходу, Центральної Азії, Латинської Америки, Африки та Арктичний регіон.

З огляду на цей факт, військово-політична нестабільність в регіонах Близького та Середнього Сходу (іранська та афганська проблеми) виступає важливою передумовою для реалізації енергетичних стратегій США, Росії, ЄС та Китаю, що і обумовлює геополітичні взаємини й конфігурації як в межах Близького та Середнього Сходу, а і в суміжних Південного Кавказу й Центральної Азії.

Стратегічною метою США є стримування Китаю (китайський фундаменталізм, коли всі великі геоекономічні проекти світового значення проломлюються на інтереси Китаю й загрози, що виходять з цієї держави).

Іранська проблематика сьогодні визначає лінії напруженості у регіоні Близького та Середнього Сходу (Ізраїль-Сирія-Ліван) і є фактором гонки озброєнь в регіоні.

Наразі не спостерігається єдності підходів США, Росії, Китаю та групи країн ЄС до потенційних варіантів вирішення ядерної проблеми Ірану. Водночас, запровадження широкомасштабної військової операції визначається автором як малоімовірне; введення суворого санаційного режиму проти Ірану не підтримує Китай, з обережністю визначається позиція Росії, наявні суперечки у політичних та бізнесових колах країн ЄС щодо обмеження фінансово-економічного та торговельного потенціалу Ірану; дотримання стратегії точкових ударів може спричинити посилення антиізраїльських операцій з боку Хамас і Хізболли.

Ймовірним варіантом є продовження переговорного процесу при запровадженні поміркованих санкцій проти Ірану з огляду на згоду останнього здійснити обмін низькозбагаченого на високозбагачений уран.

Афганська проблема потребує поєднання силових і соціально-економічних засобів стабілізації, за наявності такого інтересу. Очевидною є тенденція до налагодження співпраці між США/НАТО й Росії/Китаю/ШОС. Однак переважає співпраця США по лінії двосторонніх контактів. Наявними є розходження у геополітичній розстановці Росія — США — Китай — Індія — Пакистан.

Для України доцільним є зосередження зусиль на економічних можливостях в даних регіонах через дотримання поміркованих позицій щодо суворих санкцій проти Ірану й силових акцій в Афганістані.

Література

1. Imran Khan. Eurasia: The New Geopolitics of Pipelines // World Security Network. — 2006. — Sept.6
2. Тодд Э. После империи... — М.: Международные отношения, 2004. — С.9
3. Бжезинский З. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / Пер. с англ., М.: Международные отношения, 2004. — С.50
4. Конопатов С.Н. Военно-политическая ситуация в современном мире. — М.: КомКнига, 2005. — С.123-128
5. Морозова М. Трансафганский газопровод: причины и перспективы реанимации проекта // www.iimes.ru/rus/stat/2008/04-04-08.htm
6. Иран и стратегия США в Центральной Азии и на Кавказе // <http://www.inosmi.ru/workd/20091106/156494321.html>
7. Бьюкенен П. Что означает война с Ираном («The American Conservative», США) // <http://www.inosmi.ru/asia/20100405/159038464.html>
8. Несерьезный подход к Ирану («The Wall Street Journal», США) // <http://www.inosmi.ru/asia/20100405/159034669.html>
9. Пентагон ускорит производство гигантских бомб-разрушителей бункеров в связи с озабоченностью по поводу ядерных амбиций Ирана и Северной Кореи («Девка», Израиль) // <http://www.inosmi.ru/world/20090804/251292.html>

10. Холлинен К. Новая война на Ближнем Востоке? Израиль угрожает Ливану // <http://www.inosmi.ru/asia/20100402/158966259.html>
11. Иранское ядерное досье // Ядерный контроль. — 2010. — № 4(385) // <http://www.pir-center.org/data/publications/yki04-2010.html>
12. Совместная декларация о сотрудничестве секретариатов ООН и ОДКБ // <http://www.dkb.gov.ru/start/index.htm>
13. Нита Лал. Индия, Россия, США. Третий лишний? («World Politics Review», США) // <http://www.inosmi.ru/india/20100407/159090251.html>